

PREGLED DOMOZNANSKE DEJAVNOSTI V NARODNI IN ŠTUDIJSKI KNJIŽNICI V TRSTU

Ksenija Majovski

Oddano: 3. 5. 2005 – Sprejeto: 7. 11. 2005

Pregledni znanstveni članek

UDK 027.3(450.36=163.6):908

Izvleček

Članek nudi vpogled v domoznansko dejavnost osrednje knjižnici Slovencev v Italiji – Narodne in študijske knjižnice v Trstu (NŠK). Kratkemu zgodovinskemu prikazu problematike knjižničarstva in zbiranja za Slovence pomembnega domoznanskega gradiva na Primorskem oziroma v Julijski krajini in v Italiji pred 1. svetovno vojno, med obema vojnama in po 2. svetovni vojni sledi oris dela na domoznanskem področju, ki ga opravlja knjižnica. Domoznanska dejavnost je v knjižnici prisotna že od njene ustanovitve leta 1947. Časovni mejnik zanjo je izid slovarja *Alasie da Sommaripa* l. 1607, pokriva pa zahodni del slovenskega etničnega prostora, in sicer območje, kakršno je bilo med obema vojnama za starejše gradivo, za gradivo po letu 1945 pa ozemlje zahodno od meje med Italijo in Jugoslavijo oziroma med Cono A Svobodnega tržaškega ozemlja in Jugoslavijo. NŠK zbira, obdeluje in hrani periodične in monografske publikacije, kartografsko in neknjižno gradivo, predvsem videokasete, zvočne kasete, CD-je, DVD-je, stenske koledarje. Osnovno merilo je slovenski jezik, avtor ali založba, zbira pa se tudi publikacije v italijanščini, ki govorijo o Slovencih, posebno o Slovencih v Italiji. Za vse domoznansko gradivo se hrani tudi arhivski izvod. NŠK v Jadranskem koledarju sproti ureja in objavlja letno bibliografijo slovenskega tiska v Italiji.

Ključne besede: Narodna in študijska knjižnica, Slovenci v Italiji, domoznanske zbirke, zamejski Slovenci

MAJOVSKI, Ksenija: The local studies collection in the Slovene National and Research Library in Trieste. *Knjižnica, Ljubljana*, 49(2005)3, 53-65

Abstract

The local studies collection at the central library of the Slovenes in Italy – Slovene National and Research Library in Trieste - is described. There is a short historical survey of the problems concerning librarianship and collection of the local studies material, which was of great importance for the Slovenes in the regions of Primorska and Friuli-Venezia, Giulia and Italy, respectively, during three periods: before World War I, between both World Wars and after World War II. This is followed by a description of the local studies activities carried out by the library. Since its foundation in 1947, the library has facilitated the development of the local studies. The landmark for the local studies development was the publication of the dictionary *Alasie da Sommaripa* in 1607. The local studies collection contains the older material from the western part of the Slovene ethnic territory, i.e. the area as it was between the World Wars, and the material published after 1945 on the territory west of the Italian-Yugoslav border, i.e. the border between Yugoslavia and the Free Territory of Trieste (A Zone). Slovene National and Research Library collects, processes and preserves the periodicals and monographs, cartographic and nonbook material, especially videocassettes, audiocassettes, CDs, DVDs and calendars. The main material collecting criteria are the Slovene language, Slovene author or Slovene publisher. However, the material in the Italian language is collected as well if it refers to the Slovenes, particularly the Slovenes living in Italy. An archive copy of the material is also preserved. In the publication »Jadranski koledar« (the Adriatic Calendar), the library regularly publishes and edits the annual bibliography of the Slovene material printed in Italy.

Key words: Slovene National and Research Library in Trieste, the Slovenes in Italy, local studies collections

1 Uvod

Narodna in študijska knjižnica v Trstu ima kot osrednja knjižnica Slovencev v Italiji tudi nalogo zbiranja, hranjenja in popisovanja domoznanskega gradiva, ki je v različnih zgodovinskih obdobjih nastalo na zahodnem delu slovenskega etničnega ozemlja. V teku zadnjih dveh stoletij so se meje tega ozemlja večkrat spremenile, zato se je bilo treba odločiti za teritorij, ki naj bi ga pokrivala domoznanska zbirka tržaške osrednje knjižnice. Tako so v njej začeli graditi domoznansko zbirko s tiski z območja Primorske, kakršna je bila med obema vojnama (Istra, Tržaška, Goriška, Notranjska, Beneška Slovenija z Rezijo, Kanalska dolina), za gradivo iz obdobja po letu 1945 pa so upoštevali ozemlje zahodno od meje med Italijo in Jugoslavijo oziroma med Cono A Svobodnega tržaškega ozemlja in Jugoslavijo (Tržaška, Goriška, Beneška Slovenija, Rezija ter Kanalska dolina).

Glavno vodilo pri nastajanju zbirke je poleg ozemlja seveda slovenščina kot edini ali pa kot eden izmed jezikov publikacije ter slovenska narodnost avtorja. Poudarek je bil in je še vedno na tiskanih medijih, čeprav se je v zadnjih dvajsetih letih zbiranje razširilo tudi na neknjižno gradivo, predvsem na videokasete, zvočne kasete, zgoščenke, DVD-je. Časovni mejnik je izid prve tiskane slovenske knjige na Primorskem, Alasijevega slovarja *Vocabolario Italiano*, e schiauo, leta 1607.

2 Kratak zgodovinski pregled

Z besedo Primorska imenujemo ozemlje, ki je v raznih obdobjih imelo različen obseg. Tako poimenovanje se je med obema vojnama in po drugi vojni uveljavilo za označevanje s Slovenci poseljenih krajev, ki so po rapalski pogodbi, sklenjeni leta 1920 med Kraljevino SHS in Kraljevino Italijo, pripadali slednji. V Primorsko vključujemo tudi Beneško Slovenijo z Rezijo. Na vzhodu določa to ozemlje omenjena italijansko-jugoslovanska meja, na zahodu pa slovensko-italijanska oz. furlanska narodnostna črta. V Italiji se je za to območje ob severnovzhodni meji, ki je prišlo pod italijansko oblast z Rapalskim sporazumom, uveljavil izraz *Venezia Giulia*, ki ga v slovenščini prevajamo z besedno zvezo Julijska krajina (Marušič, 2002). Pomensko se torej termina ne krijeta povsem, saj Julijska krajina ne obsega Beneške Slovenije, Primorska pa ne krajev, kjer prebivajo Hrvati. V Julijski krajini je po prvi svetovni vojni živelo skoraj 300.000 slovensko govorečih, h katerim prištetimo še približno 40.000 Beneških Slovencev. Konec druge svetovne vojne je Primorski prinesel novo razmejitve, saj je bil njen večji del leta 1947 priključen Jugoslaviji, mesto Gorica z neposredno jugozahodno okolico, Beneška Slovenija z Rezijo ter Kanalska dolina pa so ostali v Italiji. Leta 1947 je bil Trst z okolico vključen v Cono A Svobodnega tržaškega ozemlja, leta 1954 pa priključen k Italiji (Pirjevec, Kacin, Wohinz, 2000).

Zametek slovenskih knjižnic na Primorskem so bile pravzaprav čitalnice. Prvi dve sta nastali v Trstu in Gorici leta 1848 in sta imeli tudi čitalniško sobo s časopisi in knjigami. Sledilo je ustanavljanje številnih čitalnic širom po Primorskem in z njimi tudi zbirk slovenske tiskane besede, po katerih so lahko segali člani. O tem poglavju razvoja knjižnic na Primorskem je izčrpejše pisala dolgoletna knjižničarka Narodne in študijske knjižnice iz Trsta Antonija Kolerič (Kolerič, 1970). Vse čitalniške knjižnice so bile last slovenskih društev in ustanov, ki so tudi skrbele za njihovo vzdrževanje, oblasti pa niso kazale zanimanja za zbiranje in širjenje slovenskega tiska. Prvenstvena naloga teh knjižnic je bila izposoja knjig in časopisov. Ena izmed najbolj poznanih knjižnic iz obdobja pred prvo svetovno vojno je bila knjižnica Slavjanske (Slovanske) čitalnice, ustanovljena v Trstu leta 1861. Njen knjižnični fond je zgorel leta 1920 ob požigu tržaškega Narodnega doma, v katerem je knjižnica imela svoj zadnji sedež.

Ko je leta 1940 Pavel Plesničar objavil svoj dragocen bibliografski popis Narod naš dokaze hrani, je bilo gradivo domoznanske vsebine, vezano na Primorsko, raztreseno po raznih javnih in privatnih knjižnicah v takratni Sloveniji ter po zasebnih zbirkah nekaterih ljubiteljev slovenske besede na italijanski strani rapalske meje. V obdobju do leta 1918, ko je Primorska pripadala avstroogrski monarhiji, ni bilo nobene knjižnice, ki bi načrtno zbirala slovenski primorski tisk; knjižnice so skrbele predvsem za širjenje bralne kulture v slovenskem jeziku.

Prva svetovna vojna, priključitev k Italiji in nastop fašizma so zavrli razvoj slovenskega knjižničarstva v takratni Julijski krajini, vrstili so se požigi in zapiranja slovenskih knjižnic, ohranjeni izvodi so se rešili le pri zasebnikih. Pomembnejše javne knjižnice v dveh kulturnih središčih, in sicer v Trstu in v Gorici, so vodili Slovencem nenaklonjeni upravitelji, ki niso skrbeli za ustvarjanje slovenskega fonda; posebne vneme za ohranjanje slovenskih izdaj niso pokazale niti knjižnice, ki so v času habsburške monarhije in italijanske kraljevine prejemale gradivo po zakonu o obveznem izvodu, če sklepamo po skromnem številu slovenskega gradiva, prisotnega v knjižnicah v Trstu, Gorici in Vidmu, ki danes v svojih fondih hranijo tudi knjige iz obveznega izvoda. Te knjižnice so Biblioteca civica v Trstu, Biblioteca statale isontina v Gorici ter Biblioteca civica V. Joppi v Vidmu. Fašistična oblast je s svojim ravnanjem še dodatno osiromašila njihove že tako skromne domoznanske zbirke v slovenščini. Kot primer naj navedemo pričevanje ravnatelja tržaške Mestne knjižnice – Biblioteca civica Alda Tassinija, ki je nastalo v prvih mesecih leta 1946.; v njem Tassini izjavlja, da so v dvajsetih letih prejšnjega stoletja iz omenjene knjižnice izločili vse slovenske tekste (Majovski, 1997).

2.1 Tomajska knjižnica

Pravo izjemo pri ohranjanju domoznanskega gradiva s Primorske še danes predstavlja tako imenovana Tomajska knjižnica (Škabar, 1993), za oblikovanje katere ima veliko zaslug tomajski župnik Albin Kjuder (1893-1967), zgodovinar, publicist in knjižničar.

Znani primorski duhovnik, Tržačan Virgil Šček (1889-1948), nam je zapustil dragocen zapis o tem, kako je čutil potrebo po zbiranju primorskega domoznanskega gradiva in kako je v Gorici postavil temelje za knjižnico, ki jo je sam imenoval Centralna knjižnica. Virgil Šček je bil duhovnik, politik, narodnoobrambni delavec, poslanec v rimskem parlamentu, urednik, pisec in neutrudni organizator. Deloval je v prvi polovici 20. stoletja, v najbolj burnem obdobju primorske zgodovine. V svojem pričevanju je zapisal: »V Gorici (kjer je med leti 1923 in 1927 bil tajnik Katoliškega tiskovnega društva in Goriške Mohorjeve družbe,

op. pisca) sem začel misliti o tem, kam naj bi spravili knjige z ozirom na možnost, da nam jih fašisti požgejo, zaplenijo... Treba bo knjige skriti. ... Kmalu sem spregovoril z njim (z Albinom Kjudrom, op. pisca) glede shrambe Centralne knjižnice in on nile mojega predloga s prošnjo sprejel, ampak bil kar navdušen. Da bi bila knjižnica proti požarju bolj zavarovana, sem v Gorici poskrbel za posebno svoto, da je dal župnik Albin Kjuder klet pod knjižnico betonirati, in za ureditev centralne knjižnice sem poskrbel za posebni fond za vse police, nad katere je Kjuder spravil nele knjige Centralne knjižnice, ampak tudi tomajske župnijske knjižnice in župnijskega arhiva. Tako sta se nahajali obe knjižnici v pritličju tomajskega župnišča, in sicer v drugi sobi desno« (Šček, ok. 1946). V zanimivem sestavku Šček opisuje, kako je po njegovem prišlo do nastanka znane knjižnice v tomajskem župnišču, ki je odigrala neprecenljivo vlogo pri zbiranju in ohranjanju domoznanskega gradiva s Primorske.

Tomajsko knjižnico sestavljajo tri zaokrožene celote: Kjudrova osebna knjižnica, Duhovniška knjižnica in Študijska knjižnica. Vsaka od njih ima lastno inventarno knjigo, lasten knjižni katalog in postavitev. V tomajskem župnišču sta bili knjižnici namenjeni posebna soba v pritličju in v prvem nadstropju. Za domoznansko področje sta zanimivi predvsem študijska knjižnica, ki vsebuje zelo bogato zbirko primorskih monografskih in periodičnih tiskov, in Kjudrova knjižnica, ki hrani tudi veliko neknjižnega gradiva, kot npr. lepake Slovenskega gledališča v Trstu iz let 1908-1912 in Goriške Mohorjeve družbe, programe in stenske lepake prireditve v tržaškem Narodnem domu, notne zapise, plakate in obvestila sokolske organizacije. Iz nje so črpali podatke bibliografiji, ki so se ukvarjali z bibliografijo Primorske, kot Miša Šalamun, Marijan Breclj, Antonija Kolerič in Marjan Pertot. Bibliotekar Primož Škabar je Tomajsko knjižnico analiziral v svoji diplomski nalogi (Škabar, 1993). Ugotovil je, da so iz nje po Kjudrovi smrti izginile številne dragocene knjige in redki tiski. Da bi jo zavarovali, so jo sredi osemdesetih let prejšnjega stoletja (točnejšega datuma nismo mogli ugotoviti) prenesli v Vipavo, v Srednjo versko šolo, danes Škofijsko gimnazijo.

3 Nastanek in razvoj Narodne in študijske knjižnice v Trstu - NŠK

Kmalu po osvoboditvi, leta 1945, so se začele priprave za ustanovitev osrednje slovenske študijske knjižnice v Trstu. Med njene temeljne naloge naj bi spadalo tudi zbiranje vsega slovenskega tiska z ozemlja, ki je po rapalski razmejitvi ostalo v Italiji, oziroma ki je po drugi svetovni vojni ostalo izven zahodnih slovenskih meja. Na tem ozemlju sta imeli pomembno vlogo predvsem kulturni središči Primorcev, in sicer Trst in Gorica. V Trstu je bila 17. julija leta 1947 na pobudo Pokrajinskega narodnoosvobodilnega odbora za Slovensko Primorje in

Trst – PNOO formalno ustanovljena Narodna in študijska knjižnica – NŠK. Dejansko je začela delovati že leto prej, ko je PNOO namestil tajnika nastajajoče knjižnice, prof. Rafaela Bačarja (1902-1975), biologa in ornitologa, ki je začel z zbiranjem gradiva (Majovski, 2004). Prvi predsednik knjižnice je bil dr. Angel Kukanja, podpredsednik pa že omenjeni duhovnik Virgil Šček, ki je kazal posebno zanimanje za knjižnično dejavnost. Na ustanovnem občnem zboru je tekla beseda celo o preselitvi Tomajske knjižnice v Trst, kar pa se po ustanovitvi Svobodnega tržaškega ozemlja (september 1947) ni uresničilo, ker bi fond s prenosom v Trst moral zapustiti ozemlje takratne Jugoslavije oziroma Slovenije.

Knjižnici so dodelili prve prostore v Ul. San Vito 17, denar zanj pa je prihajal iz Jugoslavije. Že pred njenim uradnim nastankom so novembra leta 1946 zaposlili knjižničarko Antonijo Kolerič, ki je na tem delovnem mestu s krajšo prekinitevijo ostala vse do upokojitve leta 1971 in ima nedvomno veliko zaslug za razvoj domoznanskega fonda v NŠK. Knjižničarka sicer ni imela formalne izobrazbe, bila pa je zelo predana svojemu poklicu. Osnove knjižničarskega dela je spoznala na enomesečni praksi v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani.

V novoustanovljeni knjižnici je bilo treba začeti vse na novo. Delo res ni bilo lahko, saj so se knjige in časopisi ohranili le po domovih, veliko domoznanskega gradiva je bilo tudi za vedno izgubljenega. Delala je v zelo slabih pogojih, saj sta knjižnico pestili huda prostorska stiska in kronično pomanjkanje finančnih sredstev, zato je knjižnici večkrat grozila ukinitiv. Vrsto let je Kolaričeva morala sama in za minimalno plačo opravljati vsa dela v knjižnici, od obdelave gradiva, izposoje, administrativnih del, pa vse do čiščenja prostorov. O svojem delu v knjižnici nam je zapustila zanimive spomine (Kolerič, ok. leta 1987). Marljivo je zbirala tiskano gradivo, ki je nastalo na Primorskem, in pripravljala bibliografijo za objavo. Kasneje se ji je pridružil še knjižničar Marjan Pertot. Skupaj sta sestavila bibliografijo slovenskega tiska v Italiji med obema vojnoma ter za obdobje od leta 1945 pa do 1964 in jo objavila v treh knjigah (Kolerič, Pertot 1966, 1969, 1970). Natančno popisovanje ni bilo enostavno, ker je bilo treba gradivo šele evidentirati, ugotoviti, kje se nahaja, ter ga zbrati, bila pa je to edinstvena priložnost za bogatitev domoznanske zbirke v NŠK. Bibliografa sta pregledala vse periodične publikacije, ki so prinašale vesti o objavljenih knjigah, iskala sta pomoč pri zasebnikih in prečesala že omenjeno Tomajsko knjižnico v času, ko je nad njo še bedel Albin Kjuder. Prizadevala sta si, da sta v NŠK zbrala čim več knjig in periodičnega tiska, ki pričajo o zgodovini slovenske tiskane besede na Primorskem v duhu Plesničarjevega izročila "narod naš dokazuje hrani". Med svojim delom sta naletela tudi na drobne tiske, kot so vabila na razne prireditve in koncerte ipd., stenske in namizne koledarje, lepake in letake, ki sta jih izpustila iz popisa, sta jih pa shranila. V bibliografiji tiska med obema vojnoma sta za vsako enoto navedla tudi njeno nahajališče, tako da sta svojim naslednikom olajšala iskanje in predvsem dopolnjevanje domoznanskega fonda.

Knjižnica je doživela več selitev (Ul. Montecchi 6, Ul. Geppa 9). Leta 1977 se je preselila v samo mestno središče, v Ul. San Francesco 20, kjer je še danes. S selitvijo v nove primernejše prostore se je njeno delovanje razmahnilo. V zamisli ustanoviteljev naj bi bila NŠK predvsem študijska knjižnica, po pridobitvi obveznega izvoda iz Slovenije (1973) in njeni preselitvi pa se je uveljavila kot splošna javna knjižnica. Danes šteje knjižnica v Trstu približno 110.000 zvezkov in je odprta petinštirideset ur tedensko. Gradivo je še vedno postavljeno v skladišču in urejeno po tekoči številki. Obiskovalcem sta na razpolago dve čitalnici. Od leta 1997 je polnopravna članica COBISS-a. V njej so zaposlene tri knjižničarke z opravljenim strokovnim izpitom, za domoznansko zbirko pa ob pomoči drugih dveh skrbi predvsem ena.

Finančno je bila knjižnica od vsega začetka odvisna od jugoslovanske pomoči, dokler ji ni bil dodeljen prispevek Italije (1991). Danes je bistvenega pomena podpora, ki jo prejema od italijanske države na podlagi t. i. zaščitnega zakona, z dne 23. februarja 2001, št. 38. Po tem zakonu spada NŠK med primarne ustanove slovenske manjšine v Italiji, in zato dobiva za svoje delovanje letni prispevek.

Narodna in študijska knjižnica ima tudi oddelek v Gorici, ki je bil odprt leta 1989 in nosi naziv Slovenska ljudska knjižnica Damir Feigel ter Odsek za zgodovino in etnografijo - OZE. Sekcija v Gorici ima posebno bogat mladinski oddelek. Njen fond znaša približno 30.000 zvezkov.

OZE so v Trstu ustanovili leta 1951, da bi zbirali in hranili dokumente, vire, predmete, slikovno in avdiovizualno gradivo, povezano z zgodovino in etnografijo slovenske manjšine v Italiji (Pahor, 1999). Odsek deluje kot arhivsko-dokumentarna ter raziskovalna enota in ima svoj ločen sedež v Ul. Petronio 4 v Trstu. V njem so zaposleni trije zgodovinarji, eden od teh ima opravljen tudi arhivarski tečaj. Na Odseku so shranjeni arhivi nekaterih vidnejših predstavnikov Slovencev v Italiji (npr. Albina Bubniča, Zorka Jelinčiča, Angela Kukanja, Frana Tončiča, Ivana Marije Čoka), arhivi nekaterih pomembnih ustanov (npr. tržaške Ciril-metodove šole, Slovenske prosvetne zveze), mnogo ostalin društvenih arhivov in več dokumentarnih zbirk na temo slovenske manjšine v Italiji in še posebno v Trstu. Tu je med drugim shranjen tudi posebno zanimiv fotografski arhiv s približno tristo tisočimi fotografijami in negativi, dobršen del katerih je v svoj fotografski aparat ujel dolgoletni fotograf Primorskega dnevnika Mario Magajna. Celotna fotografska zbirka predstavlja dragocen dokument o življenju Slovencev na Primorskem in je razdeljena po časovnih obdobjih (pred prvo svetovno vojno, med obema vojnama, v obdobju 1941-1945 ter po drugi svetovni vojni pa do danes). Gradivo z Odseka za zgodovino in etnologijo uporabljajo predvsem raziskovalci zgodovine in etnologije, založbe in časnikarji.

3.1 Kriteriji zbiranja domoznanskega gradiva

V centralnem sedežu Narodne in študijske knjižnice v Trstu se je izoblikovala precej popolna domoznanska zbirka monografij in periodike, ki jo še vedno dopolnjujemo. Največ težav seveda povzročata starejšega tiska, in sicer tistega iz 18. in 19. stoletja pa do leta 1945, ki ga pridobivamo z nakupi, darovi in zapuščinami. Pri tem je zanimivo, da še vedno naletimo na publikacije, ki so bile doslej neznane in jih zato zabeležimo skupaj z nahajališčem v že obstoječih bibliografijah, v upanju, da bomo lahko v bodoče objavili tudi njihov seznam. Kot primer naj navedem tiske "Tovars pobožnega kristiana to je najpotrebniši molitve slehernega kristiana in nekaj duhovnih pesem" (Gorica, 1855), "Djanski red pogložniga gluhomutica" (avtor Janez Budau, Gorica, 1956), "Dizionario tasabile italiano-sloveno, sloveno-italiano" (avtor Ferdo Kleinmayr, Trst, 1919), "Vodilo tretjega reda sv. Frančiška" (Trst, 1921), "Dizionario sloveno-italiano = Slovensko-italijanski slovar" (Milano, 1942).

Popolnejša pa je zbirka tiskov slovenike, ki so izšli po drugi svetovni vojni na ozemlju današnje Italije. Pri tem naj omenimo merila, po katerih danes oblikujemo našo domoznansko zbirko. V preteklosti, nekako od ustanovitve knjižnice pa do leta 1985, je bilo osnovno merilo slovenski jezik, torej zbiranje vsega, kar je bilo objavljenega do konca druge svetovne vojne v slovenščini na Primorskem in po letu 1945 v Italiji (med letoma 1947 in 1954 tudi znotraj Svobodnega tržaškega ozemlja). Glavno pozornost je Narodna in študijska knjižnica seveda namenjala in še vedno namenja celotnemu obmejnemu pasu slovensko-italijanske meje, ki je tradicionalno poseljen s Slovenci, to je območje od Kanalske doline na severu, mimo Rezije, Beneške Slovenije, Goriške, Tržaške pa do miljskih hribov na jugu. Sčasoma je ta kriterij postal nekako preozek, ker so slovenski pisci začeli pogosteje izhjati tudi v italijanščini ter v drugih jezikih in se je širilo zanimanje za Slovenijo, Slovence, manjšino. Tako smo začeli zbirati vse, kar slovenski ustvarjalci objavijo v italijanščini (npr. dela Slavvoja Žižka) in kar se v Italiji objavi o Slovencih in Sloveniji. Za slovenske pisce iz Italije smo se odločili, da pridobimo njihove publikacije ne ozirajoč se na jezik ali na kraj izida (npr. Boris Pahor v Franciji, v Sloveniji, v Nemčiji), ker tudi to priča o življenjskosti slovenske narodne skupnosti v Italiji. Težišče je na monografskih in serijskih publikacijah ter na neknjižnem gradivu, predvsem na videokasetah, zvočnih kasetah, zgoščenkah. Posodobitev kriterijev se je izkazala za ustrezno. Tako oblikovana zbirka privablja v našo knjižnico precej obiskovalcev, ki ne obvladajo slovenščine, se pa zanimajo za Slovence.

Sprotno pridobivanje gradiva je precej težavno zaradi obsežnosti ozemlja, ki ga pokriva domoznanska dejavnost NŠK, in zaradi finančne stiske, v kateri deluje. Največ informacij o izidu publikacij zasledimo z rednim pregledovanjem periodičnega tiska in jih potem zabeležimo ter stopimo v stik z založnikom. S slovenskimi založbami v Italiji smo se dogovorili, da nam darujejo od dva do pet

izvodov vsake objavljene knjige. Naše založbe so dokaj aktivne, kljub temu pa večina za domoznansko zbirko pomembnega gradiva, ki se steka v knjižnico, izide pri raznih društvih in združenjih, študijskih in raziskovalnih centrih, gospodarskih ustanovah, javnih upravah in šolah. Pri zbiranju publikacij z Goriškega nam pomaga naš oddelek v Gorici, za Beneško Slovenijo, Rezijo in Kanalsko dolino pa smo vzpostavili stike s posamezniki, ki delajo v slovenskih organizacijah in nam priskrbijo gradivo, na katerega jih opozorimo. Našo zbirko gradimo pretežno z darovi, knjige italijanskih založb pa kupujemo. NŠK je med prejemniki obveznega izvoda iz Slovenije, ki je zelo pomemben za graditev njenega fonda, njegov delež pri dopolnjevanju domoznanske zbirke pa je zelo skromen, ker velika večina za domoznanstvo relevantnega gradiva izide v Italiji.

Že vrsto let pa velja nenapisan dogovor, da Narodna in študijska knjižnica po svojih močeh redno skrbi za izpopolnjevanje zbirk Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani s knjižno in neknjižno produkcijo dela slovenskega naroda, ki živi v Italiji. Razumljivo je, da bi se naša nacionalka v obratnem primeru le s težavo dokopala do večine gradiva iz Italije, pomembnega za slovensko nacionalno bibliografijo.

3.2 Vrste domoznanskega gradiva

Narodna in študijska knjižnica se je leta 1977 preselila v adaptirano stavbo v mestnem središču, v kateri ni bilo prostora za postavitev na prost pristop, tako da je večji del gradiva shranjen po tekoči številki v skladišču. Prav zaradi prostorske stiske je domoznansko gradivo postavljeno po tekoči številki v skladišču skupaj z ostalim in ne v ločeni zbirki. Obdelujemo ga sproti in je na razpolago uporabnikom. Domoznansko periodiko in knjige izpred leta 1945 izposojamo samo prezenčno, večino monografskih publikacij po tem datumu pa izposojamo na dom po enakih pravilih kot za vse ostalo gradivo. Izjeme so diplomske, magistrske in doktorske naloge, besedila gledaliških predstav Slovenskega stalnega gledališča v Trstu in Beneškega gledališča, ki jih uporabniki lahko berejo v čitalnici.

Na Tržaškem, Goriškem in Videmskem izide letno približno od sto petdeset do dvesto naslovov monografij ter od sedemdeset do petinosemdeset naslovov periodike, ki jih prištevamo k domoznanski zbirki.

Domoznanska zbirka v NŠK obsega tudi gradivo, ki ni v rednem obtoku in zato bralci težje pridejo do njega. To velja na primer za diplomske, magistrske in doktorske naloge naših študentov ali pa italijanskih študentov, ki obravnavajo slovensko manjšino v Italiji ali Slovence. Z njihovim zbiranjem smo začeli leta 1980 in jih uvrstili v ločen fond, ki ga hranimo v posebni omari. Njihovo število trenutno presega 280 enot.

Med Slovenci v Italiji deluje profesionalno gledališče in nekatere amaterske gledališke skupine. NSK hrani tekste iger, uprizorjenih na odru Slovenskega stalnega gledališča, popolno zbirko gledaliških listov in zbornikov, ki jih je izdalo gledališče od svojega nastanka leta 1945 do danes. Ker smo z zbiranjem in popisovanjem gledaliških besedil začeli leta 1980, je starejši del tega fonda še delno nepopoln, čeprav smo leta 2002 iz gledališkega arhiva prejeli še približno trideset naslovov, ki pa trenutno še niso popisani in na razpolago bralcem. Zanimiva so tudi izvirna gledališka dela amaterskih dramskih skupin. V tem pogledu je posebno dragocena zbirka narečnih dramskih besedil, ki so jih odigrali člani Beneškega gledališča iz Čedadada.

Velja nadalje omeniti, da skušamo od domačih avtorjev prejeti tudi razne separatne odtise, saj se je v zadnjem obdobju ustvaril krog domačih raziskovalcev, ki svoje izsledke objavljajo v tujih in slovenskih zbornikih in revijah.

Poglavje zase predstavlja neknjižno gradivo in drobn tisk. Med neknjižno gradivo, ki ga zbiramo in hranimo v NSK, uvrščamo stenske koledarje, ki jih izdajajo slovenska podjetja in društva, kasete, plošče, zgoščenke, videokasete in DVD-je slovenskih založnikov ali izvajalcev ter grafične mape naših umetnikov. Zaenkrat je to gradivo obdelano le v manjši meri in ni dostopno, načrtujemo pa njegovo popolno ureditev in nastanek posebnih javno dostopnih zbirk v okviru knjižnice. Isto velja za razne zemljevide, ki prikazujejo naše območje.

Zaradi velike produkcije drobnega tiska je postalo skoraj nemogoče slediti tovrstnemu gradivu. Večino drobnega tiska, ki ga uspemo pridobiti, preusmerimo na naš Odsek za zgodovino in etnologijo, ki predstavlja arhiv Slovencev v Italiji. Tam ga uredijo in shranijo po svojih arhivskih načelih. V knjižnici zadržimo le manjši del drobnega tiska, ki se nam po vsebini zdi zanimivejši za širši krog uporabnikov; kot so na primer zgibanke ob razstavah zamejskih likovnih umetnikov, združimo ga po vsebinah in ga načrtujemo popisati s pomočjo t. i. zbirnih zapisov.

Domoznansko gradivo hranimo v vsaj dveh izvodih, od katerih je eden namenjen arhivu. S prakso pridobivanja in hranjenja arhivskega izvoda za monografije, periodiko, neknjižno gradivo in drobn tisk smo pričeli med pripravljanjem bibliografije Založništva tržaškega tiska leta 1985. Leta 2003 smo začeli popisovati in urejati s tekočo številko vse dotlej zbrane arhivske izvode monografskih publikacij. Shranjeni so v železnih omarah, delno tudi v skladišču izven glavnega sedeža knjižnice. Arhivske izvode redno dopolnjujemo. Doslej smo zbrali skoraj tri tisoč naslovov in za vsakega od njih do največ tri primerke. Večina arhivskih izvodov je novejšega datuma, čeprav se trudimo, da bi ta fond izpopolnili z vsem starejšim gradivom. To nam uspeva predvsem s pomočjo raznih zapuščin, darov in starih fondov nekaterih sedaj ne več delujočih društvenih knjižnic. Samo grobo urejen ostaja arhivski fond periodike in neknjižnega gradiva.

Monografske publikacije domoznanskega značaja, ki so prišle v knjižnico po začetku avtomatizacije, novembra 1993 (takrat smo začeli obdelavo s programom Molj), ali pa smo jih avtomatsko obdelali po tem datumu, prejmejo ob bibliografskem popisu posebno geslo, s pomočjo katerega lahko takoj ugotovimo, katere domoznanske publikacije so izšle na našem območju v določenem časovnem obdobju. V načrtu je, da bi ves domoznanski fond postopoma prenesli v katalog COBIB in ga označili s tem geslom.

Posebno dragocenost domoznanske zbirke NŠK predstavljajo mladinski ilegalni tiski iz obdobja 1927-1940. Izdajali in razmnoževali so jih v nekaj izvodih slovenski antifašistični mladinci v Italici, v času, ko je bila slovenska beseda prepovedana (npr. Malajda, Plamen, Brinjevke, Pisanice, Štempiharski glas, Plava ovca, Lipa, Domača kaplja). Nekateri izmed njih so se ohranili le v enem izvodu v tržaški knjižnici in so pomembni iz zgodovinskega in literarnega vidika, saj so v njih začeli objavljati kasnejši pisatelji in publicisti, kot so npr. Boris Pahor, Milko Matičetov, Stanko Vuk, Milan Bolčič. Za ljubitelje umetnosti je zanimiva zbirka katalogov, tiskanih vabil in recenzij likovnih razstav v tržaški galeriji Scorpione v letih 1948-1951.

Narodna in študijska knjižnica skrbi tudi za seznanjanje širšega kroga uporabnikov z založniško in intelektualno dejavnostjo manjšine z objavljanjem bibliografskih popisov v Jadranskem koledarju, zborniku, ki beleži utrip slovenske skupnosti na zahodnem robu slovenskega etničnega ozemlja. V Jadranskem koledarju se letno pojavlja Slovenska bibliografija v Italiji, v kateri so zabeležene monografske in serijske publikacije ter tudi nekaj neknjižnega gradiva, kot so stenski koledarji z besedilom ter zemljevidi. Popis v tem zborniku sloni prav na domoznanski dejavnosti knjižnice. Objavljena bibliografija zaenkrat še ne zajema kaset, videokaset, DVD-jev, zgoščenk, diplomskih, magistrskih in doktorskih nalog, grafičnih map ter drobnega tiska.

Leta 2002 je zaživela tudi spletna stran NŠK z on-line katalogom, tako da je seveda tudi doslej vnešen domoznanski fond na razpolago širokemu krogu uporabnikov. Prav zahvaljujoč novim tehnologijam se je v zadnjem obdobju opazno povečalo zanimanje za našo domoznansko zbirko predvsem med italijanskimi obiskovalci.

4 Pogoji hranjenja

Kot že omenjeno, je večina domoznanskih tiskov, ki so na razpolago obiskovalcem, na policah v centralnem skladišču knjižnice. Urejeni so po tekoči številki. Redke publikacije, predvsem tiste iz 18. in 19. stoletja, ter dragocenejši tiski iz

kasnejšega obdobja so spravljani v omarah, tako kot tudi arhivski izvodi. Del arhivskega fonda ter vezane periodike se nahaja v ločenem skladišču. V obeh skladiščih so pogoji hranjenja primerni, tako da ne opažamo sprememb na gradivu, ki bi ogrožale njegov obstoj. Da bi bolje zavarovali Primorski dnevnik, ki ga naši obiskovalci precej uporabljajo, smo leta 2003 nabavili njegovo kopijo na mikrofilmu, ki se je pridružila kopijama tržaškega časnika *Edinost* in letos jeseni še goriške *Soče*. Zbirka slednjih je bila do pridobitve mikrofilmov zelo fragmentarna.

5 Zaključek

Poglavitna skrb Narodne in študijske knjižnice v Trstu je ponujanje slovenskih publikacij, kot osrednja knjižnica Slovencev v Italiji pa skrbi tudi za domoznansko dejavnost. Pogoji dela v knjižnici niso lahki: nad knjižnico visi kot damoklejev meč finančna stiska, ki onemogoča, da bi se eden od zaposlenih posvetil samo domoznanstvu. Z njo je povezana prostorska stiska, ki od knjižničark zahteva veliko iznajdljivosti za pridobitev potrebnih prostorov tudi za shranjevanje domoznanskega gradiva. Denarne težave pogojujejo nakupe, tako da je knjižnica odvisna pretežno od darov. Zapolniti bi bilo treba vrzeli predvsem med starejšimi periodičnimi publikacijami. Upoštevajoč naše zmogljivosti smo si zadali nalogo, da si za pomembnejšo periodiko priskrbimo kopijo na mikrofilmu, tako da bi čim bolj zavarovali originale. V načrtu imamo tudi popis in ureditev kaset, zgoščenk, videokaset, DVD-jev, ki jih zaenkrat samo zbiramo, ter postopen prenos vsega domoznanskega gradiva v bazo COBIB.

Domoznanska dejavnost je v danih razmerah precej zahtevna, knjižničarke pa jo opravljajo z zavestjo, da je ta segment knjižničarskega dela pomemben tudi kot dokaz življenjskosti in vztrajnosti narodne skupnosti.

Navedeni viri

1. Kacin-Wohinz, M. & Pirjevec, J. (2000). *Zgodovina Slovencev v Italiji 1866-2000*. Ljubljana : Nova revija.
2. Kolerič, A. (1970). Nastanek, razvoj in uničenje slovenskih knjižnic. V *Prosvetni zbornik 1868-1968* (str. 112-147). Trst : Slovenska prosvetna zveza.
3. Kolerič, A. & Pertot, M. (1966). *Bibliografija slovenskega tiska v Italiji med dvema vojnoma: 1918-30.IV.1945*. Trst: Narodna in študijska knjižnica.

4. Kolerič, A. & Pertot, M. (1969). *Bibliografija slovenskega tiska v Italiji od 1.V.1945 do 31.XII.1954*. Trst: Narodna in študijska knjižnica.
5. Kolerič, A. & Pertot, M. (1970). *Bibliografija slovenskega tiska v Italiji od 1.I.1955 do 31.XII.1964*. Trst: Narodna in študijska knjižnica.
6. Kolerič, A. (ok. 1987). *Moje delo v NŠK*. Narodna in študijska knjižnica, Odsek za zgodovino, Fasc. NŠK.
7. Majovski, K. (1997). Obvezni izvod in slovenska tiskana beseda na Tržaškem. V E. Kodrič Dačić (Ur.), *Zapisi za prihodnost* (str. 61-67). Ljubljana : Narodna in univerzitetna knjižnica.
8. Majovski, K. (2004). Narodna in študijska knjižnica v Trstu – Biblioteca Nazionale Slovena e degli Studi di Trieste (1946-1960). V P.A. Toninelli (Ur.), *La città reale* (str. 284-289). Trieste: Comune.
9. Marušič, B. (2002). Zahodno slovensko ozemlje : iskanje ozemeljske istovetnosti skozi čas. *Zgodovinski časopis*, 56 (3-4), 227-286.
10. Pahor, M. (1999). Pregled etnološkega dela v Narodni in študijski knjižnici v Trstu. V P. Sketelj, N. Špeh in D. Krnel Umek (Ur.), *Etnološko delo pri Slovencih v zamejstvu: posvetovanje o etnološkem delu pri Slovencih v Avstriji, Italiji, na Madžarskem in Hrvaškem* (str. 33-39). Ljubljana : Slovensko etnološko društvo.
11. Šček, V. (ok. 1946). *Kaj je centralna knjižnica?* Arhiv Republike Slovenije, Oddelek za dizlocirano gradivo 1, 1579 – Glavni odbor SHPZ, fasc. 1.
12. Škabar, P. (1993). *Albin Kjuder in tomajska knjižnica*. Diplomaska naloga. Ljubljana : Filozofska fakulteta, Oddelek za bibliotekarstvo.

Ksenija Majovski je bibliotekarka v Narodni in študijski knjižnici v Trstu.

Naslov: Ul. San Francesco 20, Trst

Naslov elektronske pošte: bibulo@spin.it